

OM OPDRAGELSE

– en lille artikel om et begreb og fænomen, der har stor betydning

Af Søs Bayer

Herman Giesecke har fornylig udgivet en bog på dansk med titlen "Opdragelsens endeligt", der ifølge foromtalen foretager det endelige opgør med et borgerligt opdragelsesbegreb og indhold. Og i al beskedenhed er vi fire¹, der har produceret en lille bog vi har kaldt "Opslagsbog om opdragelse". Titlen har affødt mange spørgsmål og kommentarer, så som "hvorfor nu det?", "skal vi til at opdrage igen?", eller "hvorfor begrebet opdragelse?".

I en række år har man forsøgt at undgå opdragelsesbegrebet. Begrebets mindelser om tugt, disciplin, tvang og nødvendighed har ført til, at man enten har undgået det eller har forsøgt at indføre andre begreber, der kunne åbne for et andet indhold. For begrebet opdragelse, at drage op, kan have uheldige betydninger om at hive op, med magt og vold, men mest af alt giver det jo signaler om retning. Der er kun én vej for børn og det er op! Og derop kommer man ikke selv, det er der nogle, der skal sørge for.

Der har endvidere ligget den betydning omkring begrebet, at opdragelse var – og er – noget, der hører familiens rum til. Således har der eksisteret en forståelse i den professionelle pædagogiske verden om, at

den (skolen og daginstitutionen) gjorde – og skulle gøre – noget andet end at opdrage. "Vi laver aktiviteter og udvikler børnene" som en pædagogstuderende engang sagde. Skolens professionelle har gang på gang fremført, at skolen ikke ville, kunne eller skulle påtage sig en opdragelsesopgave. Skolens opgave er at lære børnene noget og at opdrage er forældrenes ansvar – og dele af skolens professionelle har ydermere ment, at dette ansvar og denne opgave tog mange forældre ikke på sig.

Strategierne for at undgå opdragelsesbegrebets traditionelle indhold kan være forskellige. Man kan enten aflive begrebet eller tale frontalt ind i det. Under alle omstændigheder synes bestræbelsen dog at være den samme: at søge at redefinere og omformulere opdragelsesbegrebet og give begrebet et andet indhold.

At reetablere opdragelsesbegrebets betydning, ud fra en betragtning om, at man ikke fjerner fænomenet ved ikke at tale om begrebet. Denne italesættelsesstrategi følges i det følgende, idet opdragelse og opdragelsesstrategier ser ud til at eksistere, uafhængigt af forsøg på at undgå begrebet. Så hvorfor ikke tale om det?

Foto Pelle Rink

Eufemisme

En forskønnende omskrivning af opdragelsesbegrebet har været begrebet om udvikling. Dette begreb, der på besynderlig vis forener opfattelser af det naturgivne, det biologiske og fysiologiske, med opfattelser af det psykiske og sociale. Udviklingsbegrebet hører 1900-tallet til og er vel det begreb, der for alvor befæstner opdragelsens alvor og opdragerens betydning. Ved at anvende udviklingsbegrebet fremfor opdragelsesbegrebet kan man sige at dele af opdragelsesbegrebets indhold af tradition, borgerlig dannelse, tugt og tvang gøres til et spørgsmål om den naturgivne udvikling, der ganske vist ikke sker uafhængigt af omgivelserne (i nyere tale: konteksten!).

Udviklingsbegrebet medvirker således til at give opdragelsesbegrebet et andet historisk indhold og en anden legitimitet. En videnskabelig legitimitet, kunne man sige, der ganske vist samtidigt og urovækkende paradoksalt betyder, at opdragelsen ses som noget ved siden af udviklingen. Udviklingsbegrebet giver således for alvor betydning og retning til opdragelsen, samtidigt med at det smider begrebet og fænomenet om opdragelse over bord.

Besynderligt, ikke?

Man kunne også udtrykke det på den måde, at det er først med sikre forvisninger om barnets udvikling, at opdragelsesbegrebet for alvor får indhold og betydning – og at der bliver lagt stor vægt på den udviklendes betydning.

Udviklingsbegrebet og opdragelsesbegrebet har således traditionelt hørt hvert sit rum til. Udvikling knyttes til det professionelle rum (også selvom skolen siger at den lærer eller indlærer – det er blot et andet begreb for udvikling) og opdragelsen knyttes til det familiære rum. Det ene – udvikling – knyttes således til en videnskabelig og professionel udøvelse (hvor professionen funderes i det videnskabelige felt) og det andet knyttes til opfattelser af overføring, folkevisdom og tradition og er således principielt uvidenskabeligt.

Begge er dog præget af en stor tro på opdragerens eller udviklerens betydning, på opdragelsesmiljøets eller udviklingsrummets betydning og på betydningen af retning og mål. Mål, middel og metode etableres i den professionelle pædagogiske diskurs og betydningen af værdier, normer og intention i den familiære.

Det er vel ikke for meget at sige, at i det

moderne blandes ordene og tingene. Også fordi denne kendte skelnen mellem det professionelle og det familiære er en saga blot. Alle børn befinder sig begge steder og begge steder indoptager former, ord og ting fra det andet sted i sig. Intention er blot et andet begreb for mål og værdier, normer, midler og metoder er til stede overalt. Fordi disse ting er en umiskendelig del af en opdragelses- og udviklingsdiskurs.

Opdragelse og udvikling er således to sider af samme sag – og i den sammenhæng er det da sigende, at den professionelle pædagogiske diskurs prøver at kaste opdragelsesbegrebet af sig. Det kan vist kun forstås i lyset af en videnskabeliggørelsesbestræbelse, der imidlertid ikke fjerner, ej heller for udviklingsbegrebet, dets indhold af værdier og normativitet. For opdragelse sker – også i skolen og i daginstitutionen.

Opdragelse og pædagogik

Ordet intention er imidlertid værd at holde lidt fast i. Netop ordet intention har ofte medført at opdragelse og pædagogik er blevet forvekslet. Og hvis man dertil kobler ordet udvikling, får man udsagn som: "pædagogik handler om menneskers udvikling og sociale omgang med hinanden"²⁾ eller "pædagogik er den rigtige måde at opdrage på". Her ses igen hvorledes værdier og videnskab sammenblandes.

Pædagogik handler ikke kun om menneskers udvikling og da slet ikke om den rigtige måde at opdrage på. Men pædagogik opfattes oftest "som en måde at forholde sig til barnet på, som er bevidst og explicit tilrettelagt med den hensigt at bidrage til barnets udvikling til en selvstændig person osv"³⁾.

Hvis man erstattede ordet pædagogik med ordet opdragelse ville man i højere grad opnå en definition på opdragelse, der samtidigt tydeliggjorde udviklingsbegrebets betydning i opfattelsen af opdragelse. Det ville ikke fortælle så meget om hvad pædagogik så er, men ville fortælle, at opdragelsen selvfølgelig nok er normativt, metodisk og intentionelt defineret, men også at det ikke er tilstrækkeligt kun at

kalde denne form for virksomhed pædagogisk.

Pædagogik beskæftiger sig med opdragelse, men opdrager ikke selv. Pædagogik er den videnskabelige betragtningsmåde på fænomenet opdragelse, på hvordan opdragelsen finder sted og hvilke tanker og ideer, der findes om den.

Opdragelse og socialisation

Opdragelsen er hermed defineret som noget normativt, metodisk og intentionelt, altså med retning og mål. Men alt hvad et barn udsættes for er ikke med retning og mål og metodisk intention. Barnet udsættes med andre ord for andet og mere end opdragelse.

Ordet socialisation har ofte været brugt i sammenhæng med opdragelse og pædagogik. Med socialisation menes al den påvirkning et barn er udsat for, summen af påvirkninger, der både kan være bevidste og ikke-bevidste, med intention og uden, direkte eller indirekte, rettede eller et udtryk for generelle forhold. Alle disse påvirkninger former på en eller anden måde barnets personlighed og fremtid.

Også socialisationsbegrebet har været behæftet med udviklingsmæssige logikker og en rækkefølgemæssig tænkning, der dog ser ud til at være forladt nu. Således har det været en diskussion indenfor socialisationsforskningen hvilke instanser, fx familie og institution, der har størst betydning på bestemte tidspunkter af barnets liv, men denne diskussion har fået andre betydninger med det af Lars Dencik introducerede begreb om "dobbeltsocialisation"⁴⁾. Her ses en betydningsgørelse af alle de rum, dog primært familie og institution, der har påvirkningskraft og betydning for barnets dannelse.

På denne måde kan man se opdragelsen som en lille del af den samlede socialisation. Og som den del, der er bevidst og intentioneret, med retning og mål.

I nyere tid har pædagogik optaget begrebet socialisation i sig. Det vil sige, at den standende diskussion om den faktiske påvirkning (socialisation) og tilrettelagt pædagogisk metode (opdragelse) kan

tilføres nye dimensioner, idet det ikke er muligt kun at betegne det vi her kalder opdragelse, altså tilrettelagt pædagogisk metode, som noget der alene hidhører det pædagogiske felt. Alt det andet er jo ikke uvedkommende, men en analyse af det kan tjene til at forstå hvorledes barnets dannelse er mulig og ikke mindst hvorfor det intenderede og bevidste ikke sætter sig mere igennem end det gør.

Alle institutioner, daginstitutioner, skolen, fritidsinstitutioner er således dele i og af socialisationen og at betegne dem som nogle, der kun udøver bevidst og intendere, pædagogiske tilrettelagte processer ville være et falsum, ligesom så meget som at påstå at de ikke gør det ville være det. De er i dybeste forstand socialisationsinstanser, hvis virksomhed både består af ikke-bevidste og bevidste, af ikke-intenderede og intenderede processer, lige så vel som familien er det. I den forstand er de også opdragelsesinstanser.

Og når det nu er sådan, at disse institutioner også opdrager, hvorfor så ikke kalde det opdragelse? Med lidt lån fra bl.a. Bourdieu³⁾ kunne man således tale om i hvert fald fire former for pædagogisk virksomhed, der i Bourdieus sprogbrug er "påføren" af betydning:

- * familial opdragelse. Det forhold at opdragede medlemmer opdrager ikke opdragede familiemedlemmer. Samfundet har en kultur, der tildeler familien ansvaret for opdragelsen. I arkaiske samfund har familien i bred mening hele ansvaret for opdragelsen – hvilket ikke helt er tilfældet i det moderne samfund.
- * institutionsopdragelse. Foregår på en institution, med et direkte eller indirekte – eksklusivt eller kun partielt – ansvar for opdragelsen, via et system af agenter, der er ansvarlige for opdragelsen. Man kunne her referere til religionen og hvordan forskellige former for religioner har opretholdt et system af kompetente agenter til at varetage opdragelsen. I moderne tid er denne religiøse overtoning væk.
- * klassemæssig opdragelse, som givne sociale klasser eller grupper i herskende eller underordnet stilling udvirker over for deres egne medlemmer for at opretholde

klassens eller gruppens kulturelle position. I moderne tid kunne man tænke på politiske partier eller fagforeninger og subkulturelle organisationer.

- * diffus opdragelse, der udøves af alle opdragede medlemmer af enten en hel social formation (samfund) eller en gruppe inden for en social formation. Altså en generel kompetence, der er spredt over alle medlemmer i hele formationen eller i en gruppe. Manddomsprøven i arkaiske samfund kunne være et eksempel.

Opdragelsen er således delt i det moderne samfund – og har også i andre og tidligere samfundsformationer været det.

At genetablere opdragelsesbegrebet er således ikke et forsøg på at genetablere tidligere tiders normative indhold om opdragelse, men er forsøget på at italesætte det, der alligevel foregår, finder sted og er virksomt i alle sammenhænge børn indgår i. Det er samtidigt forsøget på, at erkende det normative, intentionelle og værdibaserede indhold, der traditionelt, historisk og nutidigt ligger i opfattelser – og udøvelsen – af opdragelsen, og samtidigt frisætte begrebet fra dets indhold af det rigtige og det forkerte.

Selvom opdragelsen er explicit og bevidst – eller netop derfor – er det muligt, i hvert fald at tale om – og vanskeligere at udøve – opdragelse uden på forhånd at have bestemte meninger om hvad der er det rigtige og det forkerte.

På et tankemæssigt plan er det i hvert fald muligt at pirke til, udfordre og provokere fastetablerede forestillinger om opdragelsen og at genetablere en forståelse af, at det er det de fleste voksne i alle sammenhænge gør eller forsøger at gøre.

Noter:

1. Ole Varming, Poul Thomsen, Søs Bayer og Anne Poulsen: "Opslagsbog om opdragelse", Gyldendal, 1999.
2. Inge M. Bryderup (red.): "Pædagogisk faglighed i institutioner", DPI, 1998.
3. Staf Callevaert: "Kultur, pædagogik og videnskab". Om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praktikteori. Akademisk Forlag, 1992.
4. Lars Dencik: "Barnats två världar", Esselte Studium AB, 1988.

Søs Bayer er rektor, Jægerspris Socialpædagogiske Seminarium.